

ESITTELYJÄ JA ARVIOITA

NELJÄ NÄKÖKULMAA JA SYNTEESI LOMÉN SOPIMUKSESTA

Raimo Väyrynen

1. Johdanto

Muutaman viimeisimmän vuoden aikana kansainvälinen taloudellinen järjestelmä on ollut voimakkaan muutoksen alaisena. Tämä muutos ei koske ainoastaan erityyppisten tuotteiden hintakehitystä tai muutoksia tuotannon alueellisessa jakautumisessa, vaan se näkyy myös kansainvälisessä taloudellisessa diplomatiassa eli ohjelmien ja instituutioiden murroksessa. Nämä ohjelmat ja instituutiot voivat olla rakenteeltaan kolmentyyppisiä: kehitysmaiden välisiä, teollisuusmaiden välisiä tai niiden yhteisiä pyrkimyksiä esiintyvien ongelmien ratkaisemiseksi. Kehitysmaiden välisistä instituutioista on kattavin *sitoutumattomien maiden liike*, joka kahdessa viimeisimmässä yleiskokouksessa Algeriassa v. 1973 ja Perussa v. 1975 on laatinut laajoja ohjelmia kansainvälisen talouden uudelleenjärjestämiseksi. Tämä liike menee suurelta osin päällekkäin *Ryhmä 77* kanssa, jonka organisoitunut toiminta on nähtävissä useimmissa kansainvälisissä konferensseissa. Suppeampaa kehitysmaiden yhteistoiminnan muotoa edustavat *tuottajaliitot* (esim. OPEC, CIPEC ja IBA), joihin on ainoastaan poikkeustapauksissa osallistunut teollisuusvaltioita. Teollisuusmaiden välisessä yhteistyössä ei uusien instituutioiden tarve ole ollut yhtä suuri, sillä entistenkin puitteissa on kansainvälisen talouden uusia kysymyksiä voitu käsitellä. Erityisesti on tässä yhteydessä pantava merkille *OECD:n roolin laajentaminen*, josta eräänä esimerkkinä on *Kansainvälisen energiatoimiston* (IEA) perustaminen sen yhteyteen.¹ IEA on tyyppiesimerkki kuluttajaliittoiodeologiasta, jota varsinkin Yhdysvallat on halunnut luoda vastapainoksi kehitysmaiden perustamille tuottajaliitoille.²

Yhteistyön tiivistyminen teollisuus- ja kehitysmaiden muodostamien ryhmien sisällä on johtanut eräiden perinteisten yhteistyömuotojen romuttumiseen näiden maaryhmien välillä. Erityisesti siitä ovat kärsineet vanhat *perushyödykesopimukset*, varsinkin kansainväliset kahvi- ja vehnäsopimukset, joiden sihteeristöjen työ nykyään rajoittuu pääasiassa tilastojen kokoamiseen, eivätkä ne enää muodosta samalla tavoin tehokasta neuvottelu- ja sääntelymekanismia kuin aikaisemmin. Toisaalta on selvästi havaittavissa se, kuinka maailman taloudellinen kriisikehitys on johtanut uusien, pääasiassa globaali-

sella pohjalla toimivien ohjelmien ja kokoussarjojen syntymiseen. Avainsana tässä suhteessa on epäilemättä *uusi kansainvälinen talousjärjestys* (NIEO), jonka eri aspektit ovat nousseet esille viime vuosien aikana pidetyissä kansainvälisissä kokouksissa. Luettelomaisesti todettuna voidaan kiinnittää huomiota seuraaviin kokouksiin: YK:n yleiskokouksen 6. ja 7. erityisistunto v. 1974 ja 1975, kansainvälinen väestökongressi v. 1974, kansainvälinen elintarvikekongressi v. 1974, YK:n 3. merioikeuskongressin istunnot v. 1974—76, YK:n kansainvälisen naisten vuoden kongressi v. 1975 sekä YK:n teollisen kehitysjärjestön UNIDOn kokous v. 1975. Tämä luettelo jo osoittaa sen, että institutionaaliset edellytykset asioiden ratkaisemiselle myös globaalilla tasolla ovat olemassa. Toinen seikka on tietysti sitten se, että osanottajien intressien eriyvyys ja monet muut seikat ovat vaikuttaneet siihen, että toistaiseksi mitään järin konkreettista ei ole saatu aikaan, vaan tilanne on jäänyt lähinnä dialogiksi.

Tätä taustaa vasten katsottuna helmikuussa 1975 Euroopan yhteisön sekä 46 Afrikan, Karibian meren ja Tyynen meren valtion (ns. ACP-valtiot) välillä solmittu Lomé'n sopimus on erityisen mielenkiintoinen. Se on järjestely, jossa joukko entisiä siirtomaavaltioita päätyy sopimukseen yhtenäisesti neuvotte luissa esiintyneiden kehitysmaiden kanssa. Kolonialismi on siis Lomé'n konventiossa esillä selvemmin kuin edellä mainituissa globaaleissa kongresseissa. Mainittu sopimus koskettaa ainoastaan erästä maantieteellistä sektoria koko kansainvälisessä järjestelmässä ja on viime kädessä Euroopan yhteisön ja Afrikan maiden välisen yhteisymmärryksen tulos. Myös substantiivisesti Lomé'n sopimuksessa on aineksia, joita aikaisemmissa vastaavissa kansainvälisissä sopimuksissa ei ole esiintynyt.

Niinpä onkin paikallaan tarkastella hieman lähemmin niitä reaktioita ja tulkintayrityksiä, joita Lomé'n sopimus on pääasiassa tutkijoiden piirissä herättänyt. Sopimuksesta on esitetty sekä myönteisiä ja kielteisiä arvioita, riippuen itse kunkin arvioijan omaksumista premisseistä. Luulen, että tällä tavalla on mahdollista päästä pelkän kommenttien referoinnin lisäksi myös hieman systemaattisempaan käsitykseen siitä, kuinka tutkijat yleensä lähestyvät nykyistä kansainvälisen talouden murrosta eli minkätyyppisiin taustatekijöihin huomiota halutaan kiinnittää. Tässä yhteydessä en käy enää tarkemmin läpi itse sopimuksen sisältöä, koska siitä on jo olemassa sangen kattavia yleisesityksiä.³

2. Neljä näkökulmaa Lomé'n sopimukseen

2.1. Sopimuksen apologia: Cheysson

Euroopan yhteisön komission kehityspolitiikasta ja kehitysyhteistyöstä vastuussa oleva jäsen *Claude Cheysson* piti keväällä 1975 Chatman Housessa esi-

telmän Lomén sopimuksen luonteesta ja vaikutuksista Euroopan yhteisön ja kolmannen maailman välisiin suhteisiin. Cheysson pitää Lomén sopimusta ennenkokemattomana pioneeritekona, koska se tarjoaa kokonaisvaltaisen ratkaisun kehitysmaiden ja teollisuusmaiden välisiin suhteisiin. Sopimuksen innovaatioarvo näkyy hänen mukaansa sekä sopimuksen luomissa instituutioissa — ennen kaikkea pariteettipohjainen neuvoo-antava kokous — että sen sisällössä, jolta osin erityisesti vientihintojen vakauttamisjärjestelmä (Stabex) ja sokerisopimus saavat huomiota osakseen. Tältä osin Cheysson painottaa *Euroopan yhteisön anteliaisuutta*, joka takaa kehitysmaalle Stabexin kautta tietyn minimitulon sekä mahdollistaa kehitysmaiden sokerin tuonnin yhteisön piiriin vähäintään samalla hinnalla kuin mitä sen omat tuottajat saavat. Samassa äänensävyssä Cheysson korostaa myös yhteisön seuraavan viiden vuoden aikana antaman, kaikkiaan noin 17 miljardin markan, taloudellisen avun lisääntymistä.

Toisaalta Cheysson joutuu kuitenkin myöntämään sopimuksen hyödyllisyyden myös edustamansa yhteisön kannalta. Lännellä ei hänen mukaansa ole varaa pystyttää uutta rautaesirippua etelän ja pohjoisen välille, koska sillä

on vain rajoitettu taloudellinen toimintavapaus, joka merkitsee sen riippuvuutta raaka-aineiden tuonnista, ulkoisten markkinoiden tarpeesta (ja eräät nopeasti laajenevat ulkoiset markkinat ovat juuri kehitysmaissa) ja joskus työvoiman tuonnista. Lännellä ei ole varaa katkoihin, siirtymiin ja äkillisiin muutoksiin ulkoisissa taloussuhteissaan.

Tämä näkökulma tuo esiin erään Lomén sopimuksen funktion Euroopan yhteisön jäsenmaiden kannalta katsottuna: *sopimus varmistaa niiden pääsyn ACP-maiden voimavaroille ja markkinoille*. Cheyssonin esitelmä osoittaa myös sen, kuinka Lomén sopimus liittyy yhteisön kokonaisstrategiaan, jonka mukaan kansainvälinen riippuvuus (interdependence) täytyy systemaattisesti organisoida. Hänen mukaansa Lomén konventio onkin vain eräs vaihe siinä prosessissa, jonka tarkoituksena on saattaa yhä suurempi osa kolmatta maailmaa yhteistyöhön yhteisön kanssa. Seuraavana vaiheena on samantyyppisten sopimusten solmiminen useimpien Välimeren maiden sekä Kansainyhteisön aasialaisten jäsenmaiden kanssa. Samaan kokonaisstrategiaan liittyy myös Euroopan yhteisön ja arabimaiden välisten taloussuhteiden kehittäminen.⁴

Cheyssonin ajatukset muistuttavat mielenkiintoisella tavalla Euroopan yhteisön ulkopoliitikasta aikaisemmin vastanneen komission jäsenen *Ralf Dahrendorfin* ajatuskulkuja. Dahrendorfin näkemyksen mukaan yhteisöllä on ollut ja tulee olemaan vaikeuksia kanssakäymisessään yksittäisten valtioiden ja hallitusten kanssa. Näiden vaikeuksien väistämiseksi on järkevää kiinnittää enemmän huomiota kansainvälisissä järjestöissä tapahtuvaan toimintaan sekä suhteisiin kokonaisten maaryhmien kanssa, 'riippumatta siitä, mikä niiden luonne saattaa olla', kuten Dahrendorf toteaa. Hänen mielestään Euroo-

pan yhteisön tulisi solmia tällaisia 'multi-bilateraalisia' suhteita mm. Andien ryhmän, ASEANin sekä EFTAn jäsenmaiden kanssa sekä myös Välimeren maiden kanssa.⁵ Käsitykseni mukaan Lomén sopimuksen juuret ovat selvästi peräisin tästä ajattelutavasta, joka suosii 'pakettiratkaisuja' kokonaisten maa-ryhmien kanssa.

2.2. Sopimus ei palvele perustarpeita: Galtung

Galtungin mukaan eräs kansainvälisen talouden peruskysymys on se, palveleeko tuotanto ihmisten perustarpeita vai 'esineitä, järjestelmiä ja rakenteita'. Viime aikoina useissa yhteyksissä Galtung on painottanut voimakkaasti perustarpeiden tyydyttämistä painottavan lähestymistavan välttämättömyyttä.⁶ Lomén sopimus on hänen mukaansa ekonomistinen sekä muotoilunsa että seuraustensa osalta korostaessaan tuotantoa, markkinointia ja kaupankäyntiä. Tämä asiointi on luonnollinen seuraus siitä, että Euroopan yhteisö on itse joukko kaupankävijöitä. Lomén sopimuksen puitteissa kaupankäynti keskittyy raaka-aineiden viemiseen kehitysmaista ja jalostettujen tuotteiden tuomiseen, mikä edelleenkin vääristää kauppaa käyvien maiden tuotantorakenteita: raaka-aineiden saatavuus mahdollistaa teollisuusmaiden tuotannon suuntautumisen yhä selvemmin teknologiaa painottavaksi, kun taas kehitysmaissa talous pannaan luomaan perustaa tälle samaiselle muutokselle. Galtung päätyy siihen johtopäätökseen, että itse asiassa Lomén sopimus *vahvistaa kehitysmaiden paikallista yksityiskapitalismia*, periferistä kapitalismia. Pikemminkin markkinamekanismien ja paikallisten pääomapiirien vahvistaminen kuin inhimillisiä tarpeita palveleva tuotannon organisoiminen luonnehtii siis *Galtungin* mukaan kyseistä konventiota.

Sopimus epäonnistuu *Galtungin* mielessä jopa kauppasuuntautumisessaan, joka näkyy Stabex-järjestelmän vajavaisuuksissa. Kyseinen järjestelmä ei takaa parempaa kaupan vaihtosuhdetta (terms of trade), koska raaka-aineiden ja jalostettujen tuotteiden hintoja ei ole millään tavoin sidottu toisiinsa. Stabex määrää ainoastaan pohjahinnan, jonka alle tietyn raaka-aineen hinta ei saa laskea. Jos teollisuusmaiden inflaatio jatkuu läheskään nykyistä vauhtia, niin Stabexin käytännöllinen merkitys häviää hyvinkin nopeasti.⁷ Tämän asiointilan korjaamiseksi tarvittaisiin sellaista kokonaisvaltaista raaka-aineiden ja teollisuustuotteiden hintojen indeksointia, jota aktiivisimmat kehitysmaat ovat useissa yhteyksissä vaatineet, mutta jota teollisuusmaat eivät ole toistaiseksi olleet valmiita hyväksymään. Stabex-järjestelmän puutteellisuus tässä suhteessa merkitsee myös sitä, että Cheyssonin kaavailema kehitysmaiden minimitulojärjestelmä on reaalitylojen mielessä tarkasteltuna pelkkä haavekuva.

Stabex-järjestelmästä on tässä yhteydessä todettava vielä sen verran, että

kyseinen järjestelmä on ainutkertainen kehitys- ja teollisuusmaiden välisissä suhteissa, sillä IMF:n piirissä aloitettua kompensatiojärjestelmää lukuunottamatta ei kansainvälisiä sopimuksia ole kehitysmaiden hyödykeviennin ajoittain hyvin voimakkaiden heilahtelujen stabilisoimiseksi.⁸ Toisaalta on kuitenkin syytä painottaa sitä, kuinka Stabexin rahoittamiseksi on käytössä suhteellisen vähän varoja: kaikkiaan 375 milj. laskentayksikköä (UA, noin 500 milj. dollaria), joka on noin 10 % Lomé'n sopimuksen puitteissa ACP-maille annettavasta kehitysavusta. Stabex-korvauksilla on myös takaisinmaksuvollisuus, joskin 24 maata kaikkiaan 46 maasta on päästetty tästä velvoitteesta. Stabexilla on eräs olennainen ero verrattuna tavanomaisiin perushyödykesopimuksiin, sillä siihen sisältyvät toimenpiteet eivät yleensä johda sekaantumiseen tietyn hyödykkeen markkinoihin.⁹ Puuttumattomuus markkinavoimien vapaaseen toimintaan onkin ollut jo pitkään eräs keskeinen elementti Euroopan yhteisön hyödykepolitiikassa.¹⁰

Stabexin toiminta on jo lähtenyt liikkeelle, vaikka itse Lomé'n sopimus ei vielä olekaan voimassa (voimaantumisen ehtona on se, että kaikki EC-maat sekä vähintään 2/3 ACP-maista ratifioi sopimuksen). Kesäkuussa 1976 Kongon kansantasavalta ja Gabon saavat Stabexin nojalla yhteensä 10 milj. dollarin korvaukset niiden puutavaranviennin vaikeutumisen aiheuttamien tappioiden kattamiseksi. Lisäksi kuluvan vuoden aikana on suunnitteilla parinkymmenen pienemmän — keskimäärin miljoona dollaria — korvauserän maksamisesta Etiopialle ja Burundille (kahvi), Somalia (banaanit), Fiji (kasvisöljy) sekä erälle karjaa ja vuotia vieville maille.¹¹

2.3. Imperialistinen sopimus: Amin

Samir Aminin käsityksen mukaan Lomé'n konventio on ilmaus länsieurooppalaisesta uusimperialismista, joka pohjautuu sen johtavien maiden aikoinaan harjoittamaan kolonialismiin. Hänen näkemyksensä mukaan sopimus on eräs vaihe pyrkimyksessä jakaa maailmaa imperialististen keskusten — toisin sanoen Yhdysvaltojen, Euroopan yhteisön ja Japanin — kesken. Se merkitsee Länsi-Euroopan aseman vahvistumista ennen kaikkea Afrikassa ja vähemmässä määrin Tyynen meren ja Karibian meren alueilla ja samalla amerikkalaisten taloudellisen ja poliittisen vaikutuksen heikkenemistä. Kysymys on siis pohjimmiltaan imperialismien sisäisistä ristiriidoista ja niiden osittaisesta kärjisty- misestä.

Aminin käsityksen mukaan sopimuksen tärkeimmät aspektit ovat kansainvälispoliittisia. Taloudellisesti se on hänen mielestään harmiton asiakirja, jossa jaetaan minimitason taloudellisia etuisuuksia puolin ja toisin. Lomé'n sopimus on Aminin mukaan konventionaalinen myös siksi, että se lähtee tar-

peesta toimittaa ACP-maille lännen teknologiaa ja vakiinnuttaa niiden vientitulot. Länsimaisen teknologian toimittaminen alikehittyneille maille ei johda niitä uuteen kehitykseen, sillä teknologia ei ole suinkaan neutraali tekijä, vaan harjoitetun riiston eräs väline. Aminin mukaan kolmannen maailman kehityksen täytyy pohjautua itsenäisen teknologian kehittämiseen. Tekniikka ei ole samalla tavoin kuin tiede universaalista ja näin ollen itsekussakin yhteiskunnallisessa tilanteessa tarvitaan nimenomaan siihen soveltuvaa teknologiaa.

Galtungin tavoin Amin pitää Lomé'n sopimusta liiaksi kauppaa painottavana. Hänen mukaansa sopimukseen sisältyvän kehitysmaiden vientihintojen vakiinnuttamissuunnitelman taustalla on halu rohkaista kauppasuhteiden laajentamista. Nämä kauppasuhteet ovat kuitenkin olleet keskeisiä kehitysmaiden taloudellisen riiston välineitä ja merkinneet huomattavaa varallisuuden siirtoa alikehittyneiltä mailta lännen metropoleille.¹²

Aminin käsitystä Lomé'n sopimuksesta imperialismin sisäisten ristiriitojen kärjistäjänä voidaan tarkastella Euroopan yhteen assosioituneille maille myöntämien preferenssien valossa. Molemmissa Yaounden sopimuksissa omaksuttiin *vastavuoroisten preferenssien järjestelmä* (reverse preferences), jonka mukaan assosioituneet kehitysmaat voivat viedä useimpiaan tuotteitaan tullivapaasti yhteisön alueelle, mutta vastapainoksi niiden oli myönnettävä sieltä tulevalle tuonnille preferentiaalinen käsittely.¹³ Yhdysvallat on pitänyt tätä menettelyä diskriminatorisena ja on mennyt jopa niin pitkälle, että niiltä kehitysmailta, jotka myöntävät preferenssejä Euroopan yhteisöstä tapahtuvalle tuonnille, on nimenomaisesti kielletty preferentiaalinen käsittely Yhdysvaltojen vientikaupassa.¹⁴ Lomé'n sopimus ei kuitenkaan sisällä enää vastavuoroisten preferenssien järjestelmää, vaan siinä sovitaan ainoastaan normaalin suosituimmuuskohtelun soveltamisesta Euroopan yhteisöstä tapahtuvaan tuontiin.

Tältä pohjalta voidaan siis todeta, että Lomé'n sopimus on poistanut erään kitkatekijän Euroopan yhteisön ja Yhdysvaltojen välisistä suhteista. Olisi kuitenkin ilmeisesti liian rohkeaa väittää, että tämä ratkaisu olisi olennaisella tavalla vähentänyt näiden toimijoiden ristiriitapotentiaalia. Joka tapauksessa Aminin korostama imperialismin sisäisten ristiriitojen kärjistyminen seurauksena Lomé'n sopimuksesta on enintään osittaisesti oikea. Lisäksi on syytä palauttaa mieleen se, että vastavuoroisten preferenssien poistaminen ei välttämättä selity Euroopan yhteisön ja Yhdysvaltojen suhteiden kehityksellä, vaan lisäksi täytyy ottaa huomioon myös ACP-maiden vastavuoroisiin preferensseihin kohdistama kritiikki. Niinpä Nigerian johtamat Afrikan maat ilmoittivat vastustavansa tällaisia preferenssejä jo heinäkuussa 1973 pidetyissä Lagosin ja Brysselin kokouksissa.¹⁵ Näyttää siis siltä, että luopuminen vastavuoroisista preferensseistä voidaan sangen hyvin selittää myös ACP-maiden kiinteähkön yhteistyön ja lisääntyneen neuvotteluvoiman avulla.

2.4. Kokonaisvaltaisempaa tarkastelua: Joutsamo

Lomén sopimus on tietysti syntynyt edeltäjiensä — Yaounden ykkös- ja kakkoskonvention sekä Arushan järjestelyn — pohjalle. Joutsamon mukaan kaikki nämä sopimukset merkitsevät *institutionalisoidun neokolonialismin* nousua vanhan kolonialismin sijaan. Muilta osin Joutsamon Lomén sopimusta koskevat käsitykset voidaan tiivistää seuraavasti. Sopimuksen neuvotteluvaiheessa Euroopan yhteisön lisäksi myös vastapuolella olevat kehitysmaat kykenivät koordinoimaan kannanottonsa yhtenäisten tunnusten alle, eikä yhteisö voinut tällä kertaa istua neuvottelupöydän molemmilla puolilla, kuten William Zartman on aikaisemmista sopimusneuvotteluista osuvasti todennut. ACP-maiden vaatimukset menivät Joutsamon mukaan 'radikaalisuudessaan huomattavasti pitemmälle kuin mihin Brysselissä oltiin alunperin varauduttu'.

Joutsamo kiinnittää sängen paljon huomiota myös ACP-maiden vientihintojen vakauttamisjärjestelyyn, ns. Stabex-systeemiin, jota hän pitää ensimmäisenä vakavana yrityksenä luoda vakaa hintataso ja taatut vientitulot primäärituotteiden tuottajille maailmankaupassa. Joutsamo viittaa myös Stabexin tiettyyn universaaliin merkitykseen, sillä siitä 'saatavat kokemukset tulevat olemaan ensiarvoisen tärkeitä pyrittäessä mahdollisesti joskus myöhemmässä vaiheessa YK:n puitteissa koko maailman kattaviin yleisiin ratkaisuihin'. Toisaalla Joutsamo kuitenkin painottaa sitä, että Lomén sopimus on toistaiseksi niin tuore järjestely, että sen vaikutuksia ACP-maiden talouksien ja maailmankaupan rakenteen kehittämiseen on melkoisen vaikea ennakoida tässä vaiheessa.

Lomén sopimuksen puitteissa jaettavasta kehitysavusta päättävät yleisellä tasolla Euroopan yhteisö ja ACP-maiden liitto sekä yksittäisten valtioiden osalta sopimukseen pohjautuva komissio ja asianomaisen maan hallitus, jolle kuuluu myös kehitysprojektien varsinainen johtaminen ja täytäntöönpano. Niinpä Joutsamo vetääkin tästä sen johtopäätöksen, että ACP-maiden *autonomia* kehityssuunnitelmiansa toteuttamisessa on selvästi lisääntynyt Yaounden sopimukseen verrattuna. On kuitenkin huomattava se, että edelleenkin Euroopan yhteisön antama kehitysapu on luonteeltaan sidottua yhteisön jäsenmaista tapahtuviin hankintoihin.¹⁶ Joutsamo kiinnittää jossain määrin huomiota myös siihen kilpailuasetelmaan Euroopan yhteisön, Yhdysvaltojen ja osittain Japanin välillä, jota Lomén sopimus on eräiltä osin omiaan vahvistamaan.¹⁷ Tässä suhteessa Joutsamon äänenpainot ovat kuitenkin paljon lievempiä kuin imperialismin sisäisiä ristiriitoja voimakkaasti korostavan Aminin.

3. Kohti synteesiä

Cheyyssonin esittämät näkökohdat ovat tyypillistä *poliittista argumentointia*, joka pyrkii todistamaan harjoitetun politiikan oikeellisuuden puolesta. Siinä

on myös selvästi nähtävissä *etujen yhteisyyden* korostaminen, joka tapahtuu vetoamalla sopimuksen molempia osapuolia hyödyttävään luonteeseen. Tosin Cheyssonin näkökannoissa tulevat osittain esiin myös Euroopan yhteisön partikularistiset edut sopimuksen solmimiseen. Olennaista tässä suhteessa lienee nykyisen tilanteen jatkumisen takaavan suhteiden *sääntelyjärjestelmän luominen*.

Galtungin ja Aminin näkemyksissä on ainakin kaksi yhtäläistä piirrettä. Ensinnäkin molempien kommentit ovat heidän kehittämiensä yleisten kansainvälisten suhteiden teorioiden¹⁸ sovellutuksia Lomén konvention tapaukseen. Paikoitellen ei voi välttyä siltä vaikutelmalta, että kummatkin kirjoittajat soveltavat tässä yhteydessä teorioitaan sangen mekaanisella tavalla pohtimatta riittävän huolellisesti sopimuksen luonteeseen ja solmimiseen liittyviä erityispiirteitä. Toiseksi Galtungin ja Aminin sopimukseen kohdistamassa kritiikissä on yhteisenä piirteenä sen kauppapainottuneisuuden ja nykyisen kansainvälisen taloudellisen työnjaon säilyttämisen moittiminen. Tästä syystä Galtung katsoo sopimuksen epäonnistuvan pyrkimyksessä tyydyttää riittävän tasapuolisella tavalla inhimillisiä perustarpeita (ravinto, vaatetus ja asuminen) kolmannessa maailmassa.

Kaikille sopimuksen arvioijille on Cheyssonin lukuunottamatta ominaista Lomén *sopimuksen neokolonialistisen luonteen korostaminen*, joka tosin tapahtuu vaihtelevassa määrin, sekä siihen sisältyvien *riistomekanismien analyysi*. Amin korostaa lisäksi muita voimakkaammin konvention merkitystä *imperialismin sisäisten ristiriitojen kärjistäjänä* Euroopan yhteisön laajentaessa vaikutusvaltaansa Yhdysvaltojen ja Japanin perinteisiin etupiireihin. Kukaan kirjoittajista ei kuitenkaan kummemmin korosta sitä seikkaa, että Lomén sopimus saattaa myös lyödä *kiilaa kolmannen maailman rintamaan*. Vaikka sopimus voikin merkitä tietynlaista esimerkkiä myöhemmille teollisuus- ja kehitysmaiden välisen kaupan järjestelyille, niin toisaalta se aivan ilmeisesti on vastoin kehitysmaiden pyrkimyksiä hankkia tuotteilleen globaaleja preferenssejä ja omiaan vaikeuttamaan kehitysmaiden kollektiivista toimintaa YK-järjestelmän piirissä.¹⁹

Tarkastelluista neljästä kommentoijasta Joutsamon näkemykset ovat kaikkein kokonaisvaltaisimpia johtuen osittain siitä, ettei hän pyri puristamaan sopimuksen eri puolia johonkin tiettyyn, osittain Prokrusteen vuoteen kaltaiseen teoriaan, vaan tarkastelee itse kutakin aspektia tarpeen vaatiessa eri näkökulmistakin. Toisaalta Joutsamon artikkeleihin sisältyy mahdollisesti liian myönteinen arvio Stabex-järjestelmän vaikutuksista — olkoonkin, että hän toteaa perustellusti lopullisen arvioinnin olevan vielä ennenaikaista — jota mm. Galtungin esittämät näkökannat saattaisivat jossain määrin modifioida. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että edellä esiteltyt eri tekijöiden kommentit menevät suhteellisen vähän päällekkäin ja näin ollen tilannetta on vaikea arvioida yksinomaisesti yksimielisyys/erimielisyys-ulottuvuuden avulla.

Pikemminkin lienee niin, että vasta kokoamalla yhteen Galtungin, Aminin ja Joutsamon näkökantoja päästään mielekkääseen lopputulokseen. Toisaalta eräiden tavoitteiden, ennen kaikkea inhimillisten perustarpeiden tyydyttäminen, toteuttaminen on vaikeaa ja jopa mahdotontakin irrallisena kokonaisuutena, sillä niiden toteuttamisedellytykset ovat laajempien rakenteellisten kokonaisuuksien ehdollistamia. Tällaisia rakennetekijöitä ovat Lomén sopimuksen tapauksessa mm. sen neokolonialistinen luonne sekä sen vaikutukset kolmannen maailman maiden laajamittaisen yhteistyön mahdollisuuteen.

Viimeaikaisessa tieteellisessä ja poliittisessa keskustelussa on yhä useammissa puheenvuoroissa päädytty siihen, että kolmannen maailman kansojen tarpeiden tyydyttäminen edellyttää niiden talouden *omaehtoista kehitystä* (self-reliance). Se voidaan edelleen jakaa *kansalliseen* ja *kollektiiviseen omaehtoisuuteen*, jolloin kansallinen omaehtoisuus edellyttää rakenteellisia muutoksia yhden maan taloudessa ja ulkoisissa taloussuhteissa, kun taas kollektiivinen omaehtoisuus merkitsee kehitysmaiden yhteisvoimin suoritettavia toimenpiteitä riippuvuuden vähentämiseksi johtavista kapitalistisista valtioista. Kaikki omaehtoisuutta lisäävät toimenpiteet eivät voi jo käytännön syistä johtuen tapahtua yksinomaan kolmannen maailman maiden toimesta, vaan edellyttävät myös teollisuusmaiden jonkinasteista osallistumista tähän muutosprosessiin. Äskettäin ilmestyneen Dag Hammarskjöld-säätiön raportin mukaan omaehtoisuuden asteen lisäämisen kannalta keskeisiä tähän ryhmään kuuluvia toimenpiteitä ovat kansallisen taloudellisen suvereniteetin takaaminen maan luonnonvaroihin ja tuotantoelämään sekä kansainvälisen kaupan ehtojen ratkaiseva parantaminen. Kolmannen maailman omin voimin toteutettavissa olevia toimenpiteitä ovat niiden oman kollektiivisen neuvottelukapasiteetin vahvistaminen samoin kuin niiden teknologisten ja taloudellisten voimavarojen entistä tarkoituksenmukaisempi käyttäminen koordinoitun taloudellisen kasvun hyväksi. Näiden ensisijaisten toimenpiteiden lisäksi Hammarskjöld-raportti suosittaa kehitysmaiden velkaantumisongelman ratkaisemista, nykyisen patenttijärjestelmän uusimista sekä monikansallisten yritysten kanssa tehtyjen sopimusten saattamista tasa-arvoisemmalle pohjalle.²⁰

Samaista omaehtoisuutta on painotettu myös monissa muissa kannanotoissa, joista tunnetuimpia on 32 tunnetun tiedemiehen ja kansainvälisten järjestöjen virkamiehen lokakuussa 1974 allekirjoittama *Cocoyocin julistus*.²¹ Tämän julistuksen mukaan omaehtoisuus merkitsee

itseluottamusta, nimenomaan luottamusta omiin voimavaroihin, niin inhimillisiin kuin luonnonvaroihin, ja kykyä itsenäiseen päämäärien asetteluun ja päätöksentekoon. Se hylkää riippuvuuden sellaisista ulkopuolisista vaikutteista ja voimista, jotka voidaan muuntaa poliittiseksi painostukseksi. Se hylkää häikäilemättömät kaupankäyntimenetelmät, jotka riistävät muilta mailta niiden omaan kehitykseen tarvitsemat luonnonvarat... Pääpainon tulee olla paikallisen teknologian vahvistamisessa ja soveltamisessa. Tämä edellyttää maailmantalouden... desentra-

lisoimista... ja lisääntyvää kansainvälistä yhteistoimintaa kollektiivisen itseluottamuksen saavuttamiseksi.

Näiden yleisten kansainvälisten periaatteiden ja lähtökohtien pohjalta on syytä lopuksi kysyä, missä määrin Lomén sopimus edesauttaa tällaisen omaehtoisuuden ja itseluottamuksen saavuttamista kolmannessa maailmassa.

4. Lomén sopimus ja self-reliance

Kuten edellä on todettu, niin Joutsamon käsityksen mukaan ACP-maiden autonomia taloudellisessa suunnittelussa on Yaounden sopimukseen verrattuna lisääntynyt. Yleensäkin vaikuttaa siltä, että Euroopan yhteisön on ollut välttämätöntä hieman hellittää aikaisempia lähes kuristavia riippuvuussiteitä,²² jotta liian voimakkaat vastareaktiot toisen osapuolen taholta voitaisiin välttää. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että Lomén konventio olisi kehitysmaiden ajamien uuden taloudellisen järjestyksen tai omaehtoisen kehityksen periaatteiden mukainen järjestely. Pikemminkin päinvastoin, sillä useissa yhteyksissä on tässäkin artikkelissa korostettu sitä, että sopimus on perusluonteeltaan uuskolonialistinen ja tähtää nykyisen kansainvälisen talouden perusrakenteiden — mm. kaupan rakenteen ja suorien investointien — säilyttämiseen. Katsottuna asiaa sopimuksen allekirjoittaneiden kahden valtioryhmän välisten suhteiden näkökulmasta, ei voitane puhua omaehtoisen kehityksen edistämisestä ACP-maissa.

Lomén sopimus ei myöskään täytä juuri lainkaan niitä perusedellytyksiä, joita tarvitaan omaehtoisen taloudellisen kehityksen käyntiinsaattamiseksi. Näitä perusedellytyksiä ovat J. B. W. Kuitenbrouwerin mukaan mm. maatalouden kehittämisen korostamista, sekä maanomistusolojen muuttamista, orgaanisen yhteyden luomista maatalouden ja teollisuuden välillä esim. edistämällä pienimuotoista teollisuutta maaseudulla, osuustoiminnan eri muotojen kehittäminen sekä liiallisen byrokratisoitumisen välttäminen.²³ Keskeisessä asemassa on myös monikansallisten yritysten harjoittaman kehitysmaiden talouden dominoinnin torjuminen sekä näiden yritysten haaraliikkeiden kansallistaminen, joka sekkin on kuitenkin omaehtoisen kehityksen pikemminkin välttämätön kuin riittävä ehto.²⁴

Tilannetta voidaan kuitenkin tarkastella myös kehitysmaiden kollektiivisesta omaehtoisuudesta käsin. Tällöin voidaan kysyä, missä määrin Lomén sopimus edistää ACP-maiden oman neuvottelu- ja teknologisen sekä muun taloudellisen kapasiteetin itsenäistä kehittymistä. Tästä näkökulmasta johtopäätökset ovat jo hieman toisentyppisiä. Heti alkuun on syytä viitata ACP-maiden poikkeukselliseen yhtenäisyyteen sopimuksen solmimiseen johtaneissa neuvotteluissa sekä siihen oppimisprosessiin, joka luonnostaan sisältyy tämän-tyyppiseen yhteisesiintymiseen. Osittain tästä on ollut seurauksena se, että

ACP-maat ovat tiivistäneet yhteistoimintaansa myös Lomén sopimuksen solmimisen jälkeen.

ACP-valtioiden ministerineuvosto kokoontui ensimmäisen kerran Guyanassa kesäkuussa 1975 ja tässä kokouksessa päätettiin institutionalisoida näiden maiden välinen yhteistyö. Tämä päätös tunnetaan *Georgetownin sopimuksen* nimellä.²⁵ Sitä ryhtyy toteuttamaan kolmiportainen organisaatio, joka koostuu kaksi kertaa vuodessa kokoontuvasta ministerineuvostosta, suurlähettiläskomiteasta sekä ACP-järjestön yleissihteeristöstä. Näistä kaksi ensisijainittua elintä esiintyvät myös Lomén sopimuksessa, joten ACP-maiden osalta kyse lienee niiden kyseisissä elimissä toimivien edustajien yhteisistä kokoontumisista valmistelemaan koko sopimuksen mitassa esiintulevia asioita. Ennen mainitun sihteeristön perustamista sen tehtäviä hoitaa hallinnollinen sihteeristö, joka vastasi ACP-maiden politiikan koordinoimisesta Lomén sopimukseen johtaneiden neuvottelujen aikana.

Georgetownin sopimuksen mukaan ACP-ryhmän tavoitteena on huolehtia Lomén sopimuksessa sovittujen päämäärien toteuttamisesta sekä jäsenmaiden päätösten ja toimintojen koordinoimisesta tässä toiminnassa, vahvistaa ACP-ryhmän solidaarisuutta sekä konkreettisemmin

edesauttaa tiiviimpien ja läheisempien kaupallisten, taloudellisten ja kulttuurisuhteiden kehittämisessä ACP-maiden kesken sekä kehitysmaiden välillä yleensäkin ja tässä tarkoituksessa kehittää ACP-valtioiden välillä informaationvaihtoa, kauppaa, teknologiaa, teollisuutta ja inhimillisiä voimavaroja koskevissa kysymyksissä.

Edelleen tavoitteeksi asetetaan uuden kansainvälisen taloudellisen järjestyksen aikaansaaminen. Tiivistäen voidaan siis sanoa, että Georgetownin sopimuksen keskeiset funktiot ovat kahtalaisia. Yhtäältä ne rajoittuvat Lomén sopimuksen puitteisiin siten, että tavoitteena on *ACP-maiden toiminnan koordinoiminen sopimuksen toteuttamistyössä*. Toinen tavoite on irrallisempi Lomén sopimuksesta ja tähtää *yleiseen yhteistyön edistämiseen ACP-maiden ja muidenkin kehitysmaiden välillä*. Toisaalta on luonnollisesti pantava merkille se, että Georgetownin sopimus *ei sido* allekirjoittajavaltioita kovinkaan pitkälle meneviin yhteisiin toimenpiteisiin, vaan kyseessä on pikemminkin tietojen vaihto ja yleinen pyrkimys yhteistyön edistämiseen.

Kyseessä ei ole kuitenkaan yksinomaisesti taloudellisen yhteistyön edistäminen, kuten ylläoleva sitaatti saattaa antaa aihetta olettaa, vaan osittain myös poliittisista ja rakenteellisen tason tavoitteista eli tarkoituksena on, sopimusta vielä lainatakseni,

edistää tehokasta alueellista ja alueiden välistä yhteistyötä ACP-maiden ja kehitysmaiden kesken yleensäkin sekä vahvistaa yhteyksiä niiden alueellisten järjestöjen välillä, joihin osanottajavaltiot kuuluvat.

Kyseessä saattaa siis olla myös tietynlaisen poliittisen identiteetin hakeminen ACP-järjestölle. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Georgetownin sopimus on omiaan helpottamaan ACP-maiden kollektiivisen omavaraisuuden kehittymistä, vaikkakin sen sisällön tietty ylimalkaisuus herättääkin tässä suhteessa lieviä epäilyksiä. Voidaan myös kysyä, eikö Georgetowninkin sopimus ole omiaan rikkomaan kolmannen maailman rintaman yhtenäisyyttä varsinkin siinä tapauksessa, että viittaukset kaikkien kehitysmaiden välisen yhteistyön edistämiseen jäävät kuolleeksi kirjaimeksi.

L Ä H D E V I I T T E E T :

¹ Johtopäätös OECD:n laajenevasta toimialasta ja sen merkityksen lisääntymisestä perustuu muihinkin seikkoihin kuin IEAn perustamiseen, ks. Miriam Camps, 'First World' Relationship: the Role of the OECD. *The Atlantic Papers*, No. 2, 1975.

² Ks. esim. Mason Willrich — Philip M. Marston, Prospects for a Uranian Cartel, *Orbis*, Vol. XIX, n:o 1 (1975), ss. 166—184.

³ Ks. esim. Kari Joutsamo, Lomé konventio — EEC:n kehityksopolitiikan uudet vaatteet. *Politiikka* 3, 1975 (a), ss. 242—55 ja The Lomé Convention — The Sun Never Sets. *Instant Research on Peace and Violence* 3, 1975 (b), ss. 138—49, Ole Lundby, Lomé-konvensjonien: EF's forhold till utviklingslandene. *NUPI-Notat 115*, desember 1975, 24 ss, sekä Alfred S. Friedeberg, The Lomé Convention: Co-operation Rather than Confrontation. *Journal of World Trade Law* 6, 1975, ss. 691—701.

⁴ Claude Cheysson, Europe and Third World after Lomé. *The World Today*, June 1975, ss. 232—39 (lainaus on sivulta 236).

⁵ Ralf Dahrendorf, The Foreign Policy of the EEC. *The World Today*, February 1973, ss. 47—57.

⁶ Ks. ennen kaikkea Johan Galtung et al., Measuring World Development *Chair in Conflict and Peace Research. University of Oslo. Papers* No. 11 (1975), 75 ss. Tämä julkaisu liittyy osana Galtungin johtamaan World Indicators Program-hankkeeseen.

⁷ Johan Galtung, The Lomé Convention and Neo-Capitalism. *Chair in Conflict and Peace Research, University of Oslo, Papers* No. 20 (1975), 16 ss.

⁸ Ks. The Lomé Convention and the Stabilization of Export Earnings. *Commission of the European Communities. Information* 94/1975, s. 18. Tämä julkaisu sisältää paljon hyödyllistä tietoa Stabexista ja sen historiallisesta taustasta.

⁹ Friedeberg ma. 1975, 695—98.

¹⁰ The Lomé Convention... ma. 1975, s. 8.

¹¹ EEC to Implement Aid Plan for Commodity Exporters. *International Herald Tribune* 25. 03. 1976.

¹² Samir Aminin haastattelu lehdessä *Africa International Perspective* 1, 1975—76, ss. 35—37.

¹³ Perinpohjaista analyysiä preferenssijärjestelmistä ks. Helge Hveem & Ole Kristian Holthe, EEC and the Third World. *Instant Research on Peace and Violence* 2, 1972, pp. 73—85.

¹⁴ Friedeberg ma. 1975, ss. 694—95.

¹⁵ Kenneth Twitchett, Yaoundé Association and the Enlarged European Community. *The World Today*, February 1974, s. 59.

¹⁶ Joutsamo ma. 1975 (a) ja ma. 1975 (b).

¹⁷ Joutsamo ma. 1975 (a), s. 244 ja ma. 1975 (b), s. 138 ja 148. Pantakoon tässä yhteydessä merkille vielä se, että Joutsamo katsoo Euroopan yhteisön ansioksi sen, että yhteisö on ollut edelläkävijä sekä yleisen preferenssijärjestelmän (GSP) että Stabexin kehittäjänä verrattuna Yhdysvaltoihin ja Japaniin, ks. Joutsamo ma. 1975 (a), s. 255.

¹⁸ Galtungin omien teorioiden osalta ks. Galtung et al. mt. 1975, Johan Galtung, *Euroopan yhteisö — uusi supervalta*. Helsinki 1973, sekä Johan Galtung, A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research* 2, 1971, ss. 81—118. Samir Aminin laajasta tuotannosta on tässä yhteydessä edustavin esimerkki *Accumulation on a World Scale. A Critique of the Theory of Underdevelopment*, vol. 1 & 2. New York 1974.

¹⁹ Ks. Lundby ma. 1975, ss. 20—21, ks. myös Friedeberg ma. 1975, s. 694.

²⁰ *Another Development. The 1975 Dag Hammarskjöld Report on Development and International Cooperation*. Motala 1975, ss. 14—15 ja passim.

²¹ Cocoyocin julistuksen on suomeksi julkaissut *YK-tiedote* 3, 1975, ss. 4—7 (julkaisija Suomen YK-liitto).

²² Ks. esim. Jyrki Käkönen & Ilkka Vaura, The Strategy of Neocolonialism: EEC and Associated African Member States, Jyrki Käkönen (toim.), *The Mechanisms of Neocolonialism*. Mänttä 1974, ss. 39—68.

²³ Ks. J. B. W. Kuitenbrouwer, Towards Self-Reliant Integrated Development. *Institute of Social Studies (The Hague), Occasional Papers*, No. 55, December 1975, joka on erittäin huolellisesti laadittu yleisesitys omaehtoisen kehityspolitiikan edellytyksistä ja ongelmista.

²⁴ Ks. esim. Esko Antola, Dominanssista vastadominanssiin: ulkomaisten liikeyritysten kansallistaminen kehitysmaissa. *Politiikka* 4, 1974, ss. 271—91.

²⁵ The Georgetown Agreement on the Organization of the Group of African, Caribbean and Pacific States; sopimuksen on julkaissut ainakin *Africa International Perspective* 1, 1975—76, ss. 32—33.